

Миломир М. Гавриловић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 29. 09. 2023.
Прихваћен: 14. 11. 2023.

„МИТ ЈЕ ОСВЕТЉЕЊЕ” – УТЕМЕЉЕЊЕ МИТОПОЕТИКЕ У ЕСЕЈИМА МИОДРАГА ПАВЛОВИЋА**

У раду су представљена у многим есејима исказана промишљања Миодрага Павловића о миту. Почевши од Павловићевог односа према традицији, и неколиких његових одређења, па и дефиниција, самог мита, подробније се анализирају Павловићева гледишта поводом генетичких веза мита и књижевности, потом, његово сагледавање односа између мита и поезије, док се, на крају, представља његово разумевање мита као духовне културне вредности. Кроз анализу низа есејистичких исказа, као и оних који припадају, условно речено, његовим књижевноисторијским радовима, указује се на то да је Павловић, опсесивно промишљајући о миту током целе своје књижевне каријере, забележио многа одређења која се, самерена са његовом поезијом, указују као аутопоетички искази.

Кључне речи: Миодраг Павловић, поезија, аутопоетика, мит, митопоетика, традиција.

* gasha88gm@gmail.com

** Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198). Овај рад је одломак преузет из докторске дисертације *Место и улога мита у поетичком формирању српске поезије послератног модернизма (Васко Попа, Миодраг Павловић, Стеван Раичевић, Бранко В. Радичевић)*, одбрањене 26. 9. 2023. године, пред комисијом коју су чинили проф. др Предраг Петровић (ментор), проф. др Јован Делић, проф. др Драган Бошковић, др Драган Хамовић и др Владан Бајчета. Сам текст је незнатно измењен, онолико колико је било потребно да се од одолетка преузетог из веће целине начини релативно самосталан и смислено обликовани научни рад. У наслову рада под наводницима је наведена мисао Миодрага Павловића, вишеструко значајна за наше истраживање, забележена у есеју „Мит и поезија” (Павловић 1972: 43).

1. Поверење у традицију

Ако је потребно издвојити једног српског песника друге половине двадесетог века чија је преокупација била баштињење књижевне традиције, као и истицање одсудних њених вредности које се огледају у сензибилитету модерног човека – тај избор, можда и недвосмислено лако, пада на Миодрага Павловића (1928–2014). Његово не само песничко, већ и есејистичко, а, унеколико и научно дело, пружа не само низ доказа за систематичну усмереност ка опцртавању традицијских оквира и њиховом (пре)вредновању, већ и готово целокупан стваралачки програм заснован на самом разумевању појма традиције и њених интегративних фактора. Такву тежњу откривају већ Павловићеви ставови изнети у кратком есеју „О књижевној традицији”, написаном 1956. године и објављеном у *Роковима поезије* (1958). у којем је исказано уверење да „безбројне везе вежу нас за књижевну прошлост” (1958: 5), те да су оне „жива пројекција књижевне заоставштине на помичном екрану садашњости” (1958: 5).¹ Та, и слична промишљања записана у поменутом есеју постају темељ једног тек отпочетог, али дубински осмишљеног и системски изграђиваног књижевног пројекта, који ће се, током шест деценија Павловићевог стварања, стабилно

¹ У овом кратком есеју Павловић указује и на то да песник при чину стварања „не полази од литературе него од живота” (1958: 10), те да је према томе основна преокупација његове поезије сам човеков (песников) живот, и све његове друштвене и психофизичке опсесије. Међутим, песник „не може да мимоиђе чињеницу традиције, везу са већ постојећом књижевношћу” (1958: 10). Одсудна вредност песниковог односа према традицији, по Павловићу, могућност је избора, односно, свесни или несвесни, али, по поезију тог песника, судбоносни чин одлуке „којој од многобројних нити традиције верује” (1958: 10). Будући антологичар подразумева могућност грешке при оваквом избору која зависи од тога да ли је песник, пребирајући по *нитима* традиције, успео да пронађе ону која одговара његовој песничкој природи. Према томе, песник који се превише удаљава од традиције, откриће да је ипак везан за њу, док онај који јој и превише подилази, сазнаће да је његово искуство ипак другачије од оног које покушава да рекреира. У том смислу, Павловић увезује појам књижевне традиције уз категорију *новог*, коју можемо унеколико сматрати синонимном са појмом модерно, када закључује: песников „циљ је да створи нешто ново, али због тога не мора да се осећа као први човек који је узео перо у руке” (1958: 11). На тај начин, Павловић сугерише постојање постојаног односа између традиције и модерности, при чему се традиција може разумети као основ модерности, а само модерно као потврда традиције.

Једну проширену експликацију ове идеје представља и Павловићев троделни есеј из 1955. године, „О поезији В. Б. Јејтса”, у којем је минуциозно и детаљно и побројао и анализирао традицијске *нити* препознате у Јејтсовој поезији. При том је српски песник и потражио књижевне претке ирског песника, највише се посветивши вези његове поезије са митом, и указао на поступак преобликовања и превредновања традиције у оквиру модерног песничког дела, који се испоставља као гаранција могућности да традиција, у сагласју вере у њу и њеног преиспитивања, постане стабилни постички оквир песничке промисли, или, по Павловићу, да песниковој *замисли* да *облик* (в. 1958: 189–209).

обликовати око потребе да се разумевањем човекове књижевне и духовне прошлости укаже на не само његове модерне и савремене преокупације, него и на темељите и универзалне вредности које одређују његов дух и хтења. Оваква поетичка оптика којом је обрубљен заправо интегрални Павловићев хуманистички хоризонт вишеструко је потврђена и низом ставова изнетим у „Предговору” његове гласовите *Антологије српског песничтва (XIII–XX век)*,² који не само да најекспликативније указују на Павловићеве, унеколико елиотовске, ставове о традицији, већ се значај саме антологије у разумевању традиције у српској књижевној науци, па и њен утицај на развој одређених наследујућих песничких линија, не сме потценити.³

Потребно је указати и на то да Павловић утицај традиције одређује готово дијалектичком човековом вредношћу: „Свесно или несвесно, ми смо увек изданак неке традиције, и неког претходног развоја” (1978а: 69). У есеју „Чему поезија”, написаном 1967. године, Павловић можда и најуверљивије указује на увезаност културне и књижевне прошлости са садашњошћу у којој се одиграва самоодређење модерног духа. На темељима тог плодотворног односа духовна и књижевна баштина успева да постане основица хуманистичких вредности које одређују човеков дух, а

² У овој антологији не само песника и песама, већ и песничких препознавања и дозивања, Павловић је указао на бројна „тајна сродства међу песамама” (1964: 16), стварајући антологичарску композицију која одаје „утисак склада и континуитета међу песницима удаљених векова” (1964: 77). Овом антологијом Павловић је приказао осмовековни традицијски низ српске поезије као двосмеран, будући да традиција унеколико и обликује вредност поезије савремених песника, који пак својим вредним поетским чином не само улазе у традицијске оквири, него их и мењају: „У нашој песничкој традицији можемо наћи видове узајамног деловања традиције и садашњости [...]. Данашњи песници вајају нове релефе на тлу традиције – а песничка прошлост нам помаже да схватимо боље шта се у данашњој поезији збива” (1964: 82).

³ Још је у критици *87 песама*, у тексту „Прва збирка”, Борислав Михајловић истакао везу између Павловићеве поетике и Елиотових књижевних ставова: „Песнички образован на савременој западној књижевности, нарочито Енглезима, са главним предавачем Елиотом, он је, колико моје мало знање дозвољава да судим, остао свој и изворан, не прилазећи никад близу опасној (или безбедној) граници епигонства” (1988: 254–255). Павловић се први пут огласио поводом Елиотових ставова о традицији у тексту из *Рокова поезије*, „О књижевној традицији”. Од тада, готово је опште место у радовима посвећеним Павловићевој песничкој поетици, али и његовим есејистичким промишљањима, указивање на значајне и плодотворне утицаје које су гласовитиви Елиотови књижевноисторијски увиди оставили на његово књижевно дело (в. Ђорђевић 1997: 93–104, Деспић 2008: 7–20, 189–191, и на др. местима, Деспић 2018: 14–15, Владушић 2018: 45–46, 70). Деспић је чак, на једном месту, Павловића одредио „песничким и културним бићем које је у потпуности елиотовским принципом детерминисано” (2021: 379). Томислав Павловић је, са друге стране, објавио један од ретких радова у којима се, уместо утицаја Елиотових ставова на Павловићеве есеје и песме, и на његово разумевање традиције, анализира директни утицај Елиотове поезије на Павловићеву (в. 2009: 149–175).

које, сасвим сигурно, нису омеђене статичним поетичким узусима ни епохе у којој је настало баштињено дело, ни тренутка у којем је вредновано:

„Традиционализам за мене значи наслањати се на своје непосредне претходнике, без труда да се за своје проблеме нађу и своја решења. Бити свестан своје културне традиције значи за мене бити заиста свестан садашњег тренутка и његових задатака. И практично то значи тражити помоћ не од литературе која нам непосредно претходи, него од оних периода који су нам много удаљенији, и који су на граници заборављавања. То је истовремено и убеђење да ово што ми данас радимо, може бити од користи некоме ко ће у ближој или даљој будућности хтети да решава питања свог времена” (1978а: 69).⁴

2. Однос према миту

Павловићево интересовање за мит и митско мишљење стога је природно део његових промишљања о традицијским спрегама. Међутим, за разлику од Васка Попе, кроз чије се ретке аутопоетичким исказе ипак може прозрети у оквиру једног стабилног односа према митском наслеђу⁵ – код Павловића је та ситуација компликованија превасходно због обима као и поливалентне природе његовог књижевног исказивања, које се почесто, у вишегласју преузетих књижевних улога, суверено одмиче од позиције песника. Као што готово да нема књижевног жанра у којем се Павловић није опробао, тако и готово да нема књижевне улоге у којој се није исказао, делујући и као критичар, али и историчар, донекле и теоретичар књижевности, али и других уметности, преводилац и антологичар, те се он, поред неоспорне ауре значајног и великог песника, превасходно указује и као врсни есејиста који одговара на читав дијапазон књижевних и, најшире узев, културолошких тема. Не тако често се један велики песник укаже и као велики проучаваалац књижевног наслеђа, али управо је то случај са

⁴ Иако је Миодрага Павловића лако разумети као можда и најистакнутијег, у оквиру српске књижевности друге половине двадесетог века, апологету успостављања традицијских релација, прецизније је о њему промишљати као о поборнику превредновања традицијских вредних места у односу како према духовном хоризонту модерности, тако и према (претпостављеним) универзалним вредностима. Самим тим, потребно је указати и на то да Павловић никада није поједностављивао процес превредновања традиције у правцу прости афирмације у којој се огледа континуитет одређених културних или традицијских спона, већ да је подумовао да превредновање традицијских вредности претпоставља у истој мери и могућност афирмације, као и могућност негативног односа према одређеним, најчешће увреженим, вредносним ставовима поводом културних или књижевних вредности, на шта је указао у једном интервјуу датом Милану Живановићу: „Књижевност мора према неким чињеницама традиције и раније мудрости да заузме ироничан став” (2002: 207).

⁵ В. Гавриловић 2022: 89–118.

Миодрагом Павловићем.⁶ Његова интересовања нису омеђена само књижевним проблемима, већ се почесто усмерава и ка другим дисциплинама, као што је историја уметности, где се истиче интересовање за одређена питања везана за сликарство и пластику. Међутим, проблеми филозофије, психологије, социологије, антропологије, етнологије, историје религије и науке о језику – сви одреда су тема његових промишљања. Књижевна оставштина Миодрага Павловића сведочи о једном енциклопедијском духу, најширег образовног спектра и разноврсних интересовања, те није чудно то што његово дискурзивно исказивање на најразличитије хуманистичке теме до сада у српској науци није сасвим ни истражено ни адекватно валоризовано.

Од значаја је и то што Павловић никада није, бавећи се разним хуманистичким дисциплинама, свео свој аналитички апарат на оквиру једног од њих. Његова се есејистичка промишљања, као и она са научним претензијама, најпре могу препознати управо по покушају интегралног оштрог погледа на проблеме којима прилази. Стога његов метод ван оквира једне дисциплине управо и илуструје његова научна и дискурзивна истраживања, као и разноликост тема и проблема којима је прилазио. Можда је најтачније Павловића као проучаваоца културе представити као некога ко се најдиректије бавио управо историјом културе кроз разумевање историје идеја, тачније феноменом одређених изабраних идеја, покушавајући да аргументује свој аналитички суд везан за неколико истакнутих проблемских места којима је прилазио упоредо и песнички и дискурзивно. Поезија, књижевност, уметност, традиција, време, дух, обред, ритуал, жртва, мит, храм, сакралност, човек, хуманост – истакнуте су теме оног дела Павловићевог опуса које је обликовано дискурзивним, есејистичким и научним напором. Одједи тих интересовања лако се могу пронаћи и у његовом песничком делу, често чинећи његову идејну основицу. Стога Павловићева есејистика увек садржи нестабилни, али каткад и уверљиви аутопоетички карактер. Потребно је указати и на то да је, при оваквом испољавању, Павловић био спреман да не само увезује своја истраживања у синтетичку слику која

⁶ Српску књижевност друге половине двадесетог века одликује и појава истакнутих песника који су били и поуздани тумачи поезије, или других књижевних или културних оквира, попут Ивана. В. Лалића, Љубомира Симовића, Јована Христића, Борислава Радовића, Бранка Миљковића и још неколиких, да останемо само међу онима који су се песнички објавили педесетих година прошлог века. Ипак, чини се да је на том пољу највише учинио управо Миодраг Павловић, који се и најупорније бавио дискурзивним традицијским превредновањима, поетичким начелима, па и културолошким темама, и који је, понајвише и преко *Антологије српског песништва (XIII–XX)*, остварио и неупитни утицај на развој како српске поезије друге половине XX века, тако и науке о њој.

би могла да покуша да обухвати човекову духовну постојаност, већ је и анализираним проблемима прилазио увек са становишта оне визуре која му се чинила dostatном да осветли одређену проблематику.

Што се тиче његовог интересовања за мит – Павловић му је каткад прилазио готово искључиво као песник, у одређеним текстовима који могу задобити и аутопоетичку вредност; каткад као историчар књижевности, анализирајући митско наслеђе у књижевним текстовима, каткад као антрополог, готово културолошки обликујући мит као облик мишљења и симболичног представљања и одређујући га увек у односу према другим раним културним испољавањима попут ритуала; каткад и као уже концентрисани проучавалац мита, сагледавајући га ван призме антрополошког метода или стега психолошких (понекад чак и психоаналитичких) опсервација; каткад и као историчар културе, одређујући га увек у односу према другим културним облицима, и, на концу; каткад и као есејиста без истакнутих научних (односно, академских) претензија, усмерен ка филозофском проматрању мита као појаве која одређује човека, његово књижевно стварање и духовно испољавање.

Стога се не може рећи да је Павловић обликовао један стабилан научни прилаз миту или метод кроз који га је анализирао, али је свакако јасно да се о њему, и то са разноликих стваралачких и аналитичких позиција, вишеструко исказивао, и да му се често враћао током своје дуге књижевне каријере. Основни постулати његовог односа према миту, као и одређена проблемска места на која је опсесивно тражио одговор, најпре се могу разазнати, у мањој мери, у оним Павловићевим текстовима који се дотичу његових књижевноисторијских анализа и, у већој мери, у оним есејима у којима се указује као проучавалац мита одмакнут од њему, у зрелијим периодима књижевног стварања, својствених, и често лабаво постављених, антрополошких теорема.

3. Откривање генетичких веза мита и књижевности

Почевши од есеја „О поезији В. Б. Јејтса” из 1955. године, у којем је Павловић први пут писао о спрези поезије и митског наслеђа,⁷ (и који се

⁷ Есеј о поезији ирског песника је први дискурзивни текст у којем се Павловић директно заинтересовао за мит, и иако га се дотиче искључиво за потребе поменуте анализе, показује велико разумевање за ту тему, и исказује се као неко ко дели одређена поетичка интересовања са песником о којем пише, свестан значаја мита за поезију, за њено стварање и разумевање. Веза овог есеја и Павловићевог интересовања за мит, и уопште традицијско превредновање искуства прошлих епоха, није остало непримећена (в. Леовац 2000: 95–96, 159, и на др. местима, Деспих 2008: 196–198, Петров 2010: 94–96, 103–105, Радоњић 2015: 172–173). Од значаја

указује готово као антиципирани аутопоетички проглас одређених поетичких намера остварених у збирци песама *Млеко искони*), низ је његових есеја о песничким појавама у којима ће мит и поезија (или књижевност) бити доведени у везу.⁸

Павловићева упућеност на мит, па и, условно речено, одређене теоријске генералије и књижевноисторијска одређења које ће формирати (и која ће се обликовати упоредо са његовим антрополошким гледиштима, која постају проминентнија крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог века), може се ишчитати из његових текстова у којима се бави српском књижевношћу. Рецимо, када проматра тематске, мотивске и друге одлике народне лирске поезије, па и када промишља о избору за *Антологију лирске народне поезије* из 1982. године, Павловић почесто упућује на генетичке везе које народна књижевност успоставља са митским подтекстом, указујући на фундаменталан значај развојне увезаности мита и народне песме,⁹ што можда најексплицитније чини у тексту насловљеном „Лирска митолошка народна поезија” (в. 1986: 81–89). Павловић ће овакве ставове поткрепити и неколиким краћим анализама лирских народних песама, попут анализе песме „Јелен воду мућаше” (в. 1986: 90–93), у истоветно насловљеном тексту, у којој ће указати на скривени митски потекст који ритуалном симболиком упућује на припремање света

за нашу анализу је и Павловићево вредновање: Јејтс „није само показао користи које поезија може да има од употребе мита, него је пронашао и нове начине [...] да се мит учини могућим у поезији” (1958: 207). Такође, Павловић уочава Јејтсову усмереност ка „епској целини” (1958: 194) у оквиру песничког опуса, чему ће и сам тежити. У том смислу, Павловића посебно импресионира и Јејтсова „могућност да песник доживи историју у целини, не у појединачним манифестацијама” (1958: 206).

⁸ О Павловићевом интересовању за античку грчку културу и, шире гледано, митске теме, сведочи и неколико новинских чланака објављених крајем педесетих година прошлог века, попут приказа романа *Златно руно* Роберта Гревса (в. 1957: 9), есејистичке цртице у којој се, поводом *Одисеје* и Гревсовог романа *Хомерова кћер*, промишља о привлачности и актуелности митских тема у савремености (в. 1959: 12), и једног путописног записа објављеног у *Борби* 1959. године, а поводом ауторовог путовања на Крит. Од значаја је и Павловићева констатација поводом присуства митске тематике у савременим књижевним делима, изнесена у другопоменутом тексту: „Као да је један добар део модерне књижевности решио да буде ’палинодија’, поновно обрађивање старих митова” (1959: 12).

⁹ Миодраг Павловић у „Поговору” *Антологије лирске народне поезије* указује на то да народне лирске песме представљају најдревнију песничку реч испевану на српском језику, и истиче спој „’женске’ песничке и митолошке традиције” (1982: 10) који примећује у многим мотивима, па и моделима по којима је уређен свет у лирској народној песми, а који почесто опомињу на космогонију, а каткад и на апокалиптичке представе. Павловић је свом антологијском избору, као својеврсни поговор, придодао и текст „Тумачења трију митолошких народних песама” (в. 1982: 193–207), чиме је не само потцртао значај генетичке увезаности мита и народне лирике, већ и открио да се његов антологичарски сензибилитет, у овој прилици, можда и усмеравао ишчитавањем митолошких рецидива изнађених у лирским народним песмама.

за стварање, односно долазак новог људског бића. Слично ће учинити и у познатом тексту „Изједен овчар” (в. 1986: 19–24), названом по истоименој народној песми, у којем Павловић указује на рецидиве жртвених обреда које су подузимале, у древна времена, бахаткиње, односно свештенице култа Диониса.¹⁰

Најегзактније закључке о овом односу садржи први део вишечланог текста „Осам векова српског песништва” (в. 1986: 139–167), који функционише као својеврсна допуна оригиналног „Предговора” из *Антологије српског песништва (XIII–XX век)*, будући уједно и предговор свих издања *Антологије* од 1984. године. Сличне паралеле, Павловић ће каткад примећивати и при анализи текстова који припадају корпусу српског средњовековног писменог стваралаштва, али и каснијих књижевних појава, било да на митске рецидиве у књижевном тексту упућује аналитичку позорност, било да их изналази и тумачи у окриљу шире анализе поетике неког песника. Тим тежњама сведоче, између осталих, текстови попут „Митолошки слој у Његовшевом *Горском вијенцу*” (в. 1993: 249–256), „Растко Петровић ’Бодинова балада’” (в. 1992: 397–413) и „Момчило Настасијевић” (в. 1992: 414–460).¹¹

Није од малог значаја ни то што Павловић указује на то да је Растко Петровић *највећи мајстор песничког заната* управо када, уместо да се усмери на лично искуство, пише песме „у којима затрепере најређи тонови ’родне мелодије’” (1992: 402). Павловић Растка Петровића разуме као припадника европске интелигенције којом је „европска култура [...] бежала од саме себе, ка далеким изворима освежења” (1992: 407) и то кроз потрагу у „сопственом културном наслеђу” (1992: 407). Дакле, генерације која ће, након „повлачења у родно горје” (1992: 408), иницирати „тријумфално обнављање поезије” (1992: 408). Ови наводи су значајни јер унеколико описују и Павловићеве песничке тежње, подузете тек коју деценију након Петровићевих песничких и есејистичких промишљања традиције. Такође,

¹⁰ Павловићев кратки есеј, у којем је тумачио песму „Женидба Милића Барјактара” (в. 1986: 75–78), представља својеврсни омаж анализи те народне песме коју је Растко Петровић у „Младићству народног генија” усмерио ка препознавању у њој уписаног митског наслеђа.

¹¹ Павловићева студија *Поетика жртвеног обреда* (1987) писана је са идејом да „подсећање на жртвене обреде помаже да разумемо низ појава, па и уметничких дела ранијих времена” (1987б: 9). Павловић ће из те призме тумачити пре свега најдревније митове и религијске текстове, али и оне који припадају неколиким високим религијама, потом хеленску трагедију и старогрчке митове, покоји текст из српске фолклорне баштине, па и Шекспирове, Хелдерлинове и текстове Достојевског. О Павловићевим антрополошким преокупацијама обликованим у *Поетици жртвеног обреда*, али и у књигама есеја *Говор о Ничем* и *Храм и преображење*, в. Деспих 2021: 317–375.

Павловић је указао и на то да се дух модерности интересује за старије и скрајнуте традицијске оквири, па и за фолклор, тако што је увидео:

„[...] могућност да се народно предање оживи, не као неки вид националне легитимације или апел на неку врсту поједностављеног јединства, него као обнова имагинације, освежење језика и продубљивање песничког говора делотворним, тродимензионалним симболима и сликама које народно предање може да чува и подари” (1992: 410).

Истичући ове поетичке тежње генерације обликоване између два рата, Павловић можда и нехотице указује и на то да је генерација којој је припадао, покренута његовим и Попиним песничким напорима, представљала наставак тог међуратног прегнућа, које је одређено намером да се у сусрету модерне визуре и традицијске имагинације потражи израз којим се, у оном обиму који надраста тренутачне књижевноисторијске генералије, може исказати искуство модерног човека. Поводом Растка Петровића Павловић примећује и то да је он припадао песницима који су „на модеран начин поново отворили занемарено и затрпано окно нашег фолклорног наслеђа” (1992: 410), чиме се указује, поред Настасијевића, једним од оних који су показали „могућност функционисања елемената фолклора у распонима модерне песничке свести” (1992: 412) – тежњу коју ће и сам Павловић, уз Попу, и напор једног дела њихове и надолазећих песничких генерација, преузети, наставити, и развити (в. Деспић 2021: 246–266).

Исказујући се као књижевни историчар, Павловић се никада не либи да проблематизује однос митског наслеђа и књижевног текста, под условом да тумачено књижевно дело оправдава такву аналитичку усмереност. Интегрално посматрање његових књижевноисторијских текстова упућује на свеобухватну представу према којој се мит, као (структурно, симболичко и тематско) ткиво које унеколико обликује књижевност, појављује од самих почетака српске књижевности, да би претрајало у њеним модернијим, па и савременим исказивањима. У есеју „Елементи за једну поетику српског песništва”, који представља сумарни поглед на утицај митског искуства на српску народну и средњовековну књижевност, Павловић закључује:

„Српска песничка традиција донела је неколико песничко-митских постулата из давнина, а кроз своје писмене подухвате укрстила се са готово свим културама Европе и Медитерана, тако да је у себи понела и сложеност европског културног мозаика и одреднице сопствених и фолклорних творевина. Неколико основних обредно-митских ситуација, које су истовремено и психолошке константе, јасно обрађују простор њених вредности на којима се већина њених песничких знања, раних и каснијих, утемељује” (1993: 266).

4. На граници научних погледа и обриса аутопоетике

4.1. Разумевање мита као наличја поезије

Од свих Павловићевих текстова у којима се дотиче проблема мита, као и односа мита и поезије, несумњиво је најзначајнији, што низом формулација које теже да се установе попут дефиниције, што размером промишљања у којем се сустиче неколико основних проблемских питања везаних за постојаност мита како у дијахронији, тако и у савремености, фрагментарни есеј „Мит и поезија”. Овај текст је објављен у виду готово бележничких нота, кроз низање брзих, промишљених, лапидарних и језгровитих ставова у којима се постављају питања о разматраним проблемима и отварају антиципирани мисаони рукавци готово колико у истој мери у којој се исказују аналитички ставови.

Павловић отвара есеј о односу мита и поезије констатацијом којом се приближава Нортропу Фрају, указујући како се мит указује не само репозиторијумом песничке, већ и свеукупне човекове имагинације, што га чини свакако и основним, првообразним регистром људског искуства:

„Мит је граматика песничког мишљења, мит је граматика имагинације. Али у својим облицима он се подудара и са једном граматиком људског понашања, а синтаксом историјских ситуација и збивања. Митске слике не испливавају само из дубина наше колективне несвести и полусвести, мит испливава такође из полусвести историјских збивања, у подсвесним и подисторијским комешањима људских маса, у понашању људских група, од породице, све до државе” (1972: 29).

Будући један фиктивни и крајње функционализовани простор човекових искустава, мит, према Павловићу, усмерава се ка очувању оног типа искуства које се при сусрету са неумитним протоком историјског времена указује постојаним, дакле, универзалним.¹² Такође, мит, као, условно речено, датост која припада прошлости, заправо, трансцендентира кроз временске равни, постајући чињеница садашњости. Мит се не актуелизује у човековом искуству као рецидив имагинације прошлости, већ као одредница његовог тренутног постојања у свету:

¹² Са становишта проблематике проматране у овом раду, занимљив је један извод из писма Исидоре Секулић, написаног 1955. године Миодрагу Павловићу и објављеног трудом Радована Поповића, у којем је истакнута српска књижевница изнела занимљиву мисао о постојаности, па и универзалној вредности митских *симбола*: „Има мит о келтским бардима: да су сачињавали своју поезију [...] у овој кондицији: леже на леђима, а на грудима им положен тежак камен. Симбол је тачан, непогрешив; као сви симболи у митовима који се држе, живе, чине ону праву трајност која није ни објективно ни субјективно време...” (Поповић 2019: 31).

„У својој конкретизацији песничке слике, мит се ослања на нешто што је било давно. Али у ствари мит није прошлост и не води ка прошлости. Реактуелизација једне успомене, једног сећања је чињеница садашњости. Сама садашњост је једна фикција, митска представа која може узимати различите облике” (Павловић 1972: 29–30).

Временска дијалектика мита, коју Павловић на овом месту обликује, свакако није оригинална, али јесте од значаја – приносећи мит у оквире свог искуства, човек савремености се одређује њиме, и одређује тако и саму садашњост. Временске равни су, у смислу протока искуства, релативизоване, што јасно указује на функционалност уноса митског мишљења у свако човеково исказивање, па и у уметнички исказ, и, следствено томе, поетски говор. Самим тим, мит се у Павловићевом промишљању указује као наличје стварности, као перцептивна паслика која усмерава и имагинативни и рецептивни ток:

„Право митско мишљење није стварање једног фиктивног литерарног простора, оно нам показује да је наш сопствени простор много смишљенији, интензивнији, наелектрисанији него што ми то обично осећамо. Свака ствар на свету може имати митске и митолошке релације. Свако јутро које свиће може нам асоцирати јутро кад су Аргонаути кренули на пловидбу ка златном руну” (1972: 31).

Отуд Павловић детектује да је својеврсна обновна мита специфична за XX век, која није лимитирана на поље уметности, па ни на оквире хуманистике, потакнута функционалном изменом разумевања човековог духа које започиње ослабљивањем рационалистичких парадигми, и успоном научних перспектива које, ослобођене просветитељских дијалектичких тенденција, траже дубље и другачије темеље човековог искуства:

„Обнова интересовања за митско у једном делу модерне поезије и прозе није израз носталгије за прошлошћу, нити последица жеље да се литература начини поново ерудитном или класичном. [...]

Обнова митских мотива у књижевности добрим делом је последица нових погледа на митологију, последица једне нове свести о човеку, за коју дугујемо модерном развоју антропологије и социологије, према томе нови интерес за старе митске теме је у ствари рушење класицистичког приступа областима песничке имагинације и стварање нових прилаза, интегрално људских, дубоко самосазнајних” (1972: 35–36).¹³

¹³ Уп. са Павловићевим закључком записаним у кратком поговору Борхесовим приповеткама, 1963. године: „Свакако да су модерна испитивања општих законитости подсвесног, имагинативног и митолошког мишљења допринела да се схвати универзалност, или бар релативна општост, антрополошко јединство супстрата књижевног стварања. И писци нису могли да одоле искушењу да се позабаве и том новоствореном свешћу о праоблицима људског живота и праоблицима раговања свести на живот” (1978б: 11).

Мит није, према Павловићу, само простор универзалних искуства и регистар човекове осећајности, нити је само одредница актуелне темпоралности у којој се обликује биће. Такође, он није само облик у којем се човек, свет и садашњост указују у другом руху. Мит је и стабилни простор људског духа, који садржи одређене вредности које не могу да се занемаре у било ком исказивању које је усмерено ка разумевању интегралности човекове како духовне тако и егзистенцијалне позиције. У том смислу, кретање ка митском искуству, и, уопште, његов повратак у активну човекову хуманистичку визуру представља „духовни преокрет који не захвата само литературу; он је нови корак у самоспознавању човека као појединца и као историјски активне групације” (Павловић 1972: 36).

Митско искуство је заправо духовно искуство, и и у том смислу је привлачно Павловићу, и као песнику, и као есејисти, и као проучаваоцу. Није зато случајно што се већ у овом тексту, мит везује за термин, који ће, како године буду пролазиле, бити све значајнији у оквиру Павловићевих дискурзивних промишљања и песничких исказивања, да би, при крају, у најзрелијој фази његовог стварања, постао и носећи појам његовог свеукупног књижевног исказивања – *сакралност*. У том смислу, митско се искуство указује у два, једно од другог међузависна тренутка:

„Митологију, митско, људска свест сусреће двапут, у два кретања. Свест сусреће мит на једној раскрсници свог удаљавања од сакралног, она још види слике као успомене, и те слике су митске. И други пут, када промени правац свог кретања, кад почне поново да тражи континент сакралног, она из даљине угледа светлост митских слика, као светлосне знаке једног полутарског континента” (Павловић 1972: 43).

Павловић мит разуме као репозиторијум људског искуства које се огледа како у његовој свакодневици, тако и у уметничком и књижевном исказивању. При том, мит се разуме као облик духа, као један оквир човековог интегралног духовног искуства, и самим тим, у поезији индукује кретање до таквих тражених искустава. Другим речима, мит фигурира не толико као оквир традиције, већ као једна од духовних вредности која може да каналише кретање уметничке свести у простор сакралности. Мит, којег Павловић разуме не само као оквир духа, већ и категорију језика, облик испољавања телесности, архетипску оствареност људских збивања, па и историјских и идеолошких, трансцендентивна је категорија – која у оквиру поезије претпоставља могућност да се да се сакралност не толико досегне, колико наговести, да се укаже на напор да се оно изрази, без обзира да ли је субјект, свесно или несвесно, удаљава од сакралног или му се приближава. Мит је, самим тим, једна од најважнијих духовних категорија у

оквиру Павловићевих промишљања, што ће се, на многим местима, и то не у једнозначном испољавању, исказати и у његовој поезији.

У том смислу је више него интересантна класификација песничког односа према митском наслеђу коју Павловић изводи:

„Има песника који одевају мит у песничко рухо, који опевају мит претварајући га у причу, губећи упут његову понорну, недочувану димензију. То су песници митологије [...]. У њиховом делу се заправо догађа секуларизација митологије, мит остаје без тајне, постаје књига [...].

Има песника који раздрузавањем митских слика буде нов живот у њима, додају им смисао који се понављањем слике иначе сам од себе тању и губи. [...] [Има песника који враћају – М. Г.] дубину смисла митским сликама [...] [они могу бити и песници – М. Г.] митопоезе, стварања митова [...].

Има песника који не употребљавају никакве одређене митолошке или митске слике, али кад они кажу: прозор, шума, планина, то има митске димензије – види се да су то делови који су постојали на митском нивоу” (1972: 30–31).

Павловић се, у свом песничком послу, исказивао као песник сваке од три поменуте категорије, унеколико најређе и готово изнимно као *песник митологије*, а сасвим поуздано и почесто као песник *митопоезе*, док се каткад указивао и као песник чије слике, без обзира на немитску фигуралност и појавност у самој песми, ипак носе у себи и призивају митско искуство.

4. 2. Разумевање генетичке повезаности мита и књижевности

Значајно место у оквиру Павловићевих промишљања о миту представља краћи текст „Ритуал – мит – књижевно дело.¹⁴ У њему је, како сам наслов јасно на то и указује, представио основне односе између три културна стадијума – ритуала, мита и књижевности – и, у оквиру свог дискурзивног опуса, најпрецизније одредио те релације, које су значајне не само због ширих оквира његових есејистичких и аналитичких стремљења, већ и за разумевање његове, посебно касне, поезије.

Почетно духовно испољавање архајског човека које припада подручју културе је ритуал којим се успоставља веза са дивинском инстанцом. Временом се заборавља смисао и разлог одређене ритуалне радње, међутим, будући да остаје страх од последица њеног неизвршавања, у тренутку када

¹⁴ У Павловићеву студију *Поетика жртвених обреда* инкорпориран је овај текст (1987б: 179–184), иначе већ објављен самостално у књизи есеја *Говор о ничем* (1987а: 40–45), чиме је истакнут његов значај у оквиру Павловићевих промишљања о миту и ритуалу, као што му је и, унеколико, одузета одређена самосталност, будући да је уклопљен у оквир надређене научне целине.

смисао одређеног ритуала постане заборављен или барем нестабилан у сећању „јавља се митско тумачење ритуала, које се претвара у предање” (Павловић 1987а: 40). Мит испрва објашњава ритуал, да би потом заузео његово место, и задобио етиолошку вредност. Самим тим, мит деритуализује саму обредну радњу, стварајући од ње наративну структуру која је објашњава, покушавајући да представи изгубљени смисао чина.

Међутим, и сам мит, временом, губи своју етиолошку функцију, ритуал постаје сећање, а мит се литератизује – „прелажењем у језичко уметничко дело, у књижевност, мит постоји у стању самозаборава” (Павловић 1987а: 41). Већ у античко време грчке културе, према Павловићу, почиње демитизација, којом се губи почетни смисао мита, свакако и ритуала, јер антички писци „битно га [мит – М. Г.] поричу, не философски, него баш литерарном формом, мењањем антрополошких значења како обреда (жртвеног), тако и митског система који је увек био искупитељски” (1987а: 42). Литература иронизује, или се са хумором односи према миту, ипак не заборављајући да мит садржи њено порекло. Павловић указује да, кроз развој културе и цивилизације, долази до тренутка када наука и рационализам преузимају примат објашњавања света, те литература губи своје функције, и свој статус, као и своју снагу да се, у односу на мит и ритуал, „нека друга лепота успостави на свету” (1987а: 43). Самим тим, на концу, литература губи и наслеђену етиолошку функцију. Књижевност се, потом, кроз реакционарну меру усмерену ка рационалистичкој и чисто научној слици света, брани кроз „обнављање везе са митом” (1987а: 44).

Дакле, књижевност се „расплиће тиме што поново открива своје митско порекло, и ритуално језгро” (Павловић 1987а: 43). Иако изводи претходну констатацију на примеру књижевности епохе реализма, јасно је да Павловић указује на то да је овакав *modus operandi* важи за сваколику књижевност која настаје након постулирања дијалектичких рационалистичких и просветитељских одређења:

„Иако га иронише и прекрива, ако не и потире, литература у миту има свој повод и узор. Више преко мита и ритуала него преко језика литература се враћа у склоп елементарних и космичких односа и стоји наспрам магијских формула као једно хумано усавршење” (1987а: 44).

У оваквој оркестрацији односа културних стадијума могу се приметити два значајна одређења. Прво је критички одјек на рационалистичку и просветитељску цензуру мита, али и књижевности, а суштински чо-векове духовности, при чему се Павловић и као мислилац и као песник јасно и недвосмислено позиционира на страни креативности и стварања,

који нису одређени калупима једне (транс)идеолошке хуманистичке догме.¹⁵

Друго, древна етиолошка функционалност ритуала и мита, према Павловићу, није изгубљена – књижевност се обнавља као простор духовности у жељеном и поновљеном сусрету са митом. Другим речима, књижевност, као обзор човекових хуманистичких вредности, израз је стваралачког духа који се опире *аналитичкој мисли* која „нагриза обале свега створеног” (Павловић 1987а: 45). У реактуелизацији свог митског (и ритуалног) наслеђа књижевност проналази јасну искуствену и духовну потпору оних вредности које, одређујући човеков дух, неминовно одређују и самог човека.

4.3. Мит као духовна вредност

Представљена промишљања о миту Павловић ће више пута допуњавати, мењати, стално се враћајући на одређене проблеме, увек непомућене и песничке и научне вере у генетичку повезаност мита и књижевности, и могућност да митско искуство у сусрету са књижевним трансцендентира у окриље сакралног. Нећемо се, стога, задржавати превише на бројним дефиницијама и анализама мита, већ ћемо се усмерити на тек неколико значајних места растурених по обимном Павловићевом дискурзивном опусу, која превасходно могу претходно поменуте основе разумевања односа мита и књижевности унеколико допунити или проширити.

У троделном есеју „Медитације о миту” Павловић развија појам човекове *обдарености за мит* коју одређује „једном од чињеница нашег психофизичког и метафизичког бића” (1989: 42). Дефиниција мита се тиме проширује, будући да се његово поље утицаја одређује у самом темељу човековог искуственог, психолошког и духовног испољавања:

¹⁵ У интервјуу датом Милошу Јевтићу, Павловић је истакао темељну негацију митског искуства које су спроводиле рационалистичка и просветитељска дијалектика, и указао је на одређене спознајне проблеме које, како у науци, тако и у свакодневици, проистичу од те тежње, и стабилним се указују и на самом крају двадесетог века: „Наш свет под речју *мит* обично подразумева неку примитивну заблуду. То је појам мита који се, нажалост, стиче седењем у школској клупи; реч је о традицији 18. века који је хтео сву митологију да претвори у нешто негативно, и који је веровао да је могућа потпуна демитизација наше свести” (Јевтић 1998: 78–79).

На другом месту, у есеју „Култура ка калем конца”, Павловић упућује на неочекиваност тренутка у којем се, када се рационални аспект песничке свести укаже недостатним, отвара простор за проникнуће у митско искуство: „Аналитички дух се јавља као привремени помагач у кризи. Али митски јелен који очима треба да избистри замућене воде долази сам, према свом часовнику и из непознатог правца” (1984: 129).

„[...] мит [је – М. Г.] пројекција пре свега природних, органских чињеница и процеса; али [...] те органске чињенице и процеси [...] су последица пројекције основних митских, стваралачких моћи, усмерења, чињеница, на органску и материјалну основу, чији смо екран ми сами, наша органска и културна програмираност, памћење, традиција” (Павловић 1989: 42).

Мит је *пројекција* разумевања природе, и њеног утицаја на човека, али и човековог постојања и испољавања прво у природи, па затим и у оквиру културе. Самим тим, мит може бити пројекција, односно дубинска паслика, целокупног психофизичког, потом и метафизичког испољавања човека. У запису „Живот по миту” Павловић ће ову мисао поновити и најјезгровитије исказати: Мит је „висока свест о нама самима” (1998а: 12).

Стога није изненађујуће што Павловић доследно упућује на не само генетичку, већ и духовну повезаност, па и условљеност мита и поезије. У једном краћем есеју, „Како настаје песма”, написаном 1967. године, Павловић указује на то да блискост митског мишљења и песничког исказивања, односно песничког израза, омогућава инкорпорирање митског материјала у поетску грађу:

„Мит није само могући циљ песничког исказивања, он је један од моћних оруђа песничког говора. И поред своје инхерентне многозначности мит је у стању да помогне дехерметизацији песничког језика, превођењу песничког говора са приватног на јавни, универзалнији план. Ово може бити сасвим природан процес претакања слика из приватног арсенала песникових доживљаја у слике и ситуације колективног сећања” (1978а: 75).

Дакле, за Павловића, како есејисту и проучаваоца мита, тако и песника, однос мита и поезије је неупитан. Током година, Павловић је понудио више тумачења тог односа, каткад мењајући одређења кроз која се спрега мита и поезије очитује.

Чини се да је коначни израз тог промишљања, које је готово пола века преокупирало Павловића, дато у кратком запису „Живот по стваралаштву”, у којем је уметничко стварање, као могућност да се човек уопште и упусти у потрагу за *истином* која открива његово постојање на овом свету, представљено као митски чин:

„Живот по стварању је надношење над оно што се о човеку још не зна. Ако је мит, заједно са обредом који му претходи, потврђивање давно усађених у људски свет, високих истина и представља могућност човековог посвећења, стварање је обнова прамитског стања човекове свести, па и одлазак у онај почетак из којег ће се обред тек родити, над којим ће митско предање тек да успостави своју песму и да издваја своје идоле. Стваралаштво подразумева да истина о човеку није до краја дата, да се можемо изложити опасном подухвату отворених врата у људској дубини” (1998а: 20).

4. 4. Мит и сакрално

Покушавајући да утемељи концепцију мита као проводљиве културне форме која усмерава човеково искуство ка сакралном осећању, Павловић у „Медитацијама о миту” полази од присутности мита које у свакодневици може открити одсјаје другачије конципиране представе *реалности*:

„Митски догађај је онај у којем се укрштају реалности, или боље уобличен осећај да стварност коју осећамо као дату и очигледну, наткриљује или окружује још једна стварност. Тако је сваки мит – прича и *преображај* из једне стварности у другу, или прича о откривању једне несвакидашње стварности у сред свакодневице и њеног језика” (1989: 43).

У том наговештају другачије реалности, односно стварности која се не одређује искуством свакодневице, и, условно речено, *земном* перцепцијом, открива се могућност приступа сакралном:

„Митски догађај није само прича, него има своје дејство на нас или на природу која нас окружује. То претпостављено дејство може се назвати сакралним. Оно се не своди смо на дејство непознатог порекла и повода. И примитивни човек осећа непознатост и нада се да сазна то непознато. Када у свом лутању нађе запаљену или запретену ватру, он се не нада да ће сазнати ко је ватру упалио, где је отишао и шта намерава. Али питање ко је у бићу ватре, и какво је оно, и потреба да се том бићу ватре обрати као суштини што је иза пламена скривена, ствара у њему осећај друге стварности и другачијих бића – митских и сакрално делујућих” (Павловић 1989: 44).

Самим тим, мит се успоставља проводником између две могуће реалности, Елијадеовим речником казано – између простора *светог* и *профаног*. Мит се остварује у улози која омогућава досезање сакралног, а само сакрално треба разумети као највише духовно осећање, али лишено религијске конотације, мада и њу прихвата као могуће подређено искуство. Осећај сакралности је искуство у којем човеков дух врхуни постојећи у свету, а мит, чији се оквири знатно удаљују од дефиниције према којој је одређен причом, у оквиру саме могућности приступа таквом епифанијском осећају, „остаје као неопходност, као сведочанство о оним тачкама на којима је успостављена могућа размена, дослух, довикивање из једног света у други, из једне врсте стварности у другу” (Павловић 1989: 45).

У тексту индикативног наслова „Шта је мит?” Павловић ће допунити одређење мита као медијума који, било кроз доживљај, било кроз уметност, допушта приступ жељеном и траженом сакралном искуству:

„Мит је отварање нечег изнад и око људског видика постојања. То отварање се збива зато што постоји преграда или опна између два света, људског и божанског, али и стварна могућност да се ти светови отворе један према другом, да се

сусретну, венчају, и да један у другом обелодане, оправдају. Да нађу љубав један за другог” (1984: 131).

Дакле, посматрајући унеколико и еволутивни развој Павловићевог приступа миту, може се указати на то да он креће од разумевања мита као граматике човековог искуства и имагинације и као приче која се, губећи своју етиолошку функцију, постепено литераризује, и долази до разумевања мита као искуственог обзора који сигнализира постојање одређене надстварности, у којој постоји могућност приступа сакралном доживљају, који, било да је одређено као дивинско, свето или примордијално искуство, а понајпре искуство које их све обједињује, дозвољава приступ епифанијском проникнућу. Поезија, према Павловићу, може бити полигон митског реквизитаријума и искуства, али се и, при (поновном и откривалачком) сусрету са митским искуством, упућује ка сакралном, које, преведено на књижевне категорије, јесте епифанија. Митско искуство стога индукује једну од могућности да се открије или бар да се назре епифанијско сазнање. Такође, митско искуство се, према Павловићу, не може у својој изворности рекреирати у књижевном тексту, али је свакако – у вишеструком опсегу који подразумева читав распон од генетичке увезаности мита и књижевности, и значаја мита као репозиторијума човековог искуства и имгинације, преко функционалне улоге у трансформисању индивидуалног искуства на општи, универзални план, до сажимања свеукупног (стваралачког) човековог испољавања као напора да се приближи сакралном искуству – стабилно интегрисано у њега.¹⁶

5. Обриси митопоетике

Указали смо на оне текстове или екскурсе у којима се Миодраг Павловић исказује о миту, а који нису обловани и његовим антрополошким преокупацијама, или се тек граниче са њима. Детаљнији приказ његових ставова, који би укључио и његова антрополошка гледишта, знатно би превазишао оквире упознавања са основама његових промишљања о миту који могу послужити за јасније разумевање његове поезије. Разлог због којег смо се одлучили на такву редукцију јесте управо у томе што сматрамо да Павловић највредније и најтачније о миту проговара управо онда када се не исказује из научне позиције својеврсног антрополога – аматера, већ

¹⁶ У једном интервјуу, Павловић ће, помало и резигнирано, не указујући на који период свог стварања мисли, указати да се: „једно време [...] заносио да митски угао гледања може да се оживи, тим пре што је он велика подршка сваком песничком мишљењу и уметничком делању” (1998б: 6).

онда када о тој, и не само о тој теми, проговара из позиције интегралног хуманистичког метода лишеног узуса методологије антрополошке науке. Односно, када се исказује као есејиста који се не поводи за потребом да изнесе досегнуте научне резултате, или, ређе, као историчар књижевности помно усмерен на текст који анализира. Понекад и као песник који указује на проблеме песничког посла, додирујући се и тематике мита. Каткад, границе између позиција из којих се Павловић исказује нису сасвим прецизно маркиране, у истој мери као што се каткад и његов методолошки апарат указује сасвим лабаво дефинисаним и посве порозним.¹⁷ Такође, представили смо Павловићеве ставове који се поближе тичу мита, уместо оних које се односе на Павловићева проучавања ритуала, обреда, жртвовања, па и разумевања улоге и функције храма, која свакако јесу блиска миту, али од много мањег значаја у оквиру конституисања Павловићевих истакнутих промишљања који се тичу искључиво мита, и односа мита и књижевности.

Иако је Павловић често писао о миту, он ипак није у најужем фокусу његових истраживања – то место припада поезији, традицији, ритуалу/обреду и осећању духовности/сакралности. Што се тиче оних тема које су поближе везане за мит, Павловић се у својим широко заснованим културолошким истраживањима ипак чешће усмерава ка разумевању обредних и ритуалних поступака, те ка рецидивима тих културних механизма у оквиру високих религија попут хришћанства или будизма, као и у књижевним текстовима из разних књижевних и историјских епоха. У каснијим периодима свог песничког стваралаштва, усмерава се и ка покушају синтезе онога што би могли да означимо као духовно испољавање човека, и тим путем долази до готово опсесивних тема – разумевања храма и храмовног простора, и појма сакралног, као надкатегорије која прожима сва човекова духовна испољавања. Павловић митско мишљење разуме као фазу у оквиру развоја човековог духа, али мит ипак није једна од његових централних опсесија, мада јесте посве истакнута. Анализа његове ране

¹⁷Методолошки плурализам указује се одликом Павловићевог критичког израза. Бранко Поповић на примеру Павловићевих анализа поезије српских песника примећује да његова интерпретативна метода „не припада у целости ни једној помодној школи, а обухвата многе инструменте најновијих методолошких оријентација” (1987: 47). Сличан се, мада свеобухватнији, став може сматрати прецизним и на нивоу целокупног Павловићевог научног, есејистичког и, уопште, дискурзивног опуса. Никола Милошевић ипак опрезније закључује да је Павловић разумео како „одбацивање критичарског и теоријског монистичког империјализма [...] може лако значити механичко сабирање међусобно опречних метода и праваца” (1996: 267). Уп. и са Павловићевим исказом из есеја „Интерпретација песничког текста”: „Примењивање једне стриктне методе на тумачење разних песничких текстова могуће је, али то постаје читање саме те методе, и није више читање песме” (1972: 9).

поезије ће унеколико то и доказати,¹⁸ као што би на то указала и једна шире заснована анализа његових дискурзивних текстова. Ипак, због поменутих проучавалачких усмерења, као и увек активираног промишљања о поезији, никада његово било песничко, било дискурзивно исказивање није удаљено од самог мита. Павловић дефинише мит и одређује му место у свом (помало и лабавијих категорија) систему духовних облика, чак му и, у једној фази својих промишљања, додељује веома вредну улогу при тражењу и, изнимно, откривању сакралног (епифанијског) искуства, те због природе материје на коју се најчешће интерпретаторски усмерава, његова интересовања никада нису далеко од промишљања о миту и митском мишљењу.

Дакле, Павловић миту најређе, готово изнимно, прилази као песник који образлаже аутопоетику, те у том смислу, многи његови ставови о миту се и не могу узети као чврсто поетичко или аутопоетичко излагање на којем се може засновати тумачење његове поезије. Тек се понеки запис и може разумети у том смислу и применити при анализи његове поетике. У том смислу се напозданијим указују текстови „Мит и поезија” и „О поезији В. Б. Јејтса”. Чешће се у његовим дискурзивним текстовима могу пронаћи разнолики трагови који осветљавају одређену песму, збирку или фазу његовог стваралаштва. То је, не увек, али готово увек тачно и за друге културне и књижевне феномене о којима пише, а не само за мит. Павловићево дискурзивно излагање почесто не омогућава поуздано разумевање његове песничке поетике, али ипак готово увек може помоћи у њеном расветљавању.¹⁹ То је најпре тачно када је реч о ранијим есејима, сабраним

¹⁸ У дисертацији којој припада и овај рад је, кроз анализу Павловићевих ранијих песничких збирки, од *Стуба сећања* до *Млека искони*, потврђено стабилно, у различитој размери од збирке до збирке, присуство митских елемената у поменутих песничким књигама, уз осврт на претрајавање митског искуства и у оним песничким збиркама које су објављене након *Млека искони*. Такође, анализа поменутих песничких збирки је указала на то да низ Павловићевих дискурзивних промишљања о миту имају каткад не сасвим поуздану, али каткад и неоспорну вредност аутопоетичког исказа.

¹⁹ Уп. са: „Критика постаје равноправни, додатни духовни простор за уметничко самоисказивање. Оно што поезијом не каже, критичка рефлексивна исказе. Тако се Павловићева критика јавља као неопходни творачки корелатив поезије, као саставни део духовне активности истог стваралачког субјекта, који испитује и исказује и себе и свет кроз два мање или више равноправна, комплементарна комуникациона канала” (Поповић 1987: 32). Бранко Поповић потцртава да Павловић „говори песмом, а у критици продужава да мисли мисао песме” (1987: 32). Са тим сложио и Саша Хаџи Танчић који је истакао како Павловић „сједињава поетско и дискурзивно као најунутарњији принцип свог књижевног рада” (1987: 55–56), што ће доказивати на примеру Павловићеве песме посвећене Аници Савић-Ребац и есеја о њеној поезији. Ђорђе Деспих указује на то да „постоји висока мера поетичке конзистентности [...] између укупне његове есејистике и песништва” (2021: 379), те да се у песничком и есејистичком делу Миодрага Павловића „залагање за модерне песничке токове и критичко–теоријску мисао [...]

у *Роковима поезије* и *Дневнику пене*. У том смислу, готово ниједан се његов текст не може искључити као потенцијално аутопоетичко исказивање, али ни узети као сасвим поуздани аутопоетички орјентир. Међутим, потоња могућност се увек назире, мада почесто и измиче.²⁰

Литература

Владушић 2018: Слободан Владушић, *Орфеј и запушач (Упутство за употребу поезије након Елиота и Валерија)*. Нови Сад: Академска књига.

Вучковић 2010: Радован Вучковић, Поетичко-критичке новине Миодрага Павловића, у: Ј. Делић (ур.), *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, 19–46.

Гавриловић 2022: Миломир Гавриловић, Митска аутопоетика Васка Попе, у: С. Илић (ур.), *У заједничарењу с песником и небом: на стогодишњицу песниковог рођења*. Београд: Завод за проучавање културног развитка, 89–118.

Деспић 2008: Ђорђе Деспић, *Порекло песме: Потенцијал интертекстуалности у поезији Миодрага Павловића*. Зрењанин: Агора.

Деспић 2018: Ђорђе Деспић, Поезија и есејистика Миодрага Павловића, у: *Миодраг Павловић, прир. Ђорђе Деспић*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 13–35.

Деспић 2021: Ђорђе Деспић, *Тумач и песма: Есејистика Миодрага Павловића*. Нови Сад: Академска књига.

Ђорђевић 1997: Часлав Ђорђевић, *Песниково свевидеће око: (есеји о песнику Миодрагу Павловићу)*. Београд: Просвета.

Јевтић 1998: Милош Јевтић, *Дијалог о свету Миодрага Павловића*. Београд: Партедон.

Леовац 2000: Славко Леовац, *Три знаменита песника*. Београд: Звоник.

Милошевић 1996: Никола Милошевић, *Књижевност и метафизика: Зиданица на песку II*. Београд: „Филип Вишњић”.

[развија – М. Г.] паралелно, у виду поетски иманентне, и у виду дискурзивно-експлицитне поетике” (2021: 8).

²⁰ Неколико тумача Павловићеве поезије је приметило да се есеји у *Роковима поезије* указују као одговор на поетичка трагања која је он обликовао у својим раним збиркама, односно да је Павловић покушао да на одређена књижевна проблемска места о којима је промишљао одговори и као песник и као есејиста, што указује на могући аутопоетички карактер неких од есеја (в. Шоп 1979: 2055, Вучковић 2010: 19, Радоњић 2015: 170, Радојчић 2017: 87–88). Уп. са: „Да нема поезије, сасвим сигурно, не би постојала ни Павловићева есејистика” (Шоп 1979: 2055).

- Михајловић 1988: Борислав Михајловић, *Портрети*. Београд: Нолит.
- Павловић 1957: Миодраг Павловић, Роман или еп? (Роберт Грејвс: *Златно руно – роман*, 'Просвета' 1957), НИН, год. VII, бр. 352, (27. септембар), 9.
- Павловић 1958: Миодраг Павловић, *Рокови поезије: есеји*. Београд: СКЗ.
- Павловић 1959: Миодраг Павловић, Живот митова, *НИН*, год. IX, бр. 434–435, (1. мај), 12.
- Павловић 1964: Миодраг Павловић, *Антологија српског песничтва (XIII – XX век)*. Београд: СКЗ.
- Павловић 1972: Miodrag Pavlović, *Dnevnik pene: eseji*. Београд: „Slovo ljubve”.
- Павловић 1978а: Miodrag Pavlović, *Poetika modernog*. Београд: „Grafos”.
- Павловић 1978б: Miodrag Pavlović, Pripovedač Borhes, u: Hose Luis Borhes, *Maštarije: pripovetke*. Београд: Nolit, 9–13.
- Павловић 1982: Миодраг Павловић, *Антологија лирске народне поезије*. Београд: „Вук Караџић”.
- Павловић 1984: Миодраг Павловић, *Природни облик и лик: Ликовни огледи*. Београд: Нолит.
- Павловић 1986: Miodrag Pavlović, *Obredno i govorno delo: Oglеди sa srpskim predanjem*. Београд: Prosveta.
- Павловић 1987а: Miodrag Pavlović, *Govor o ničem*. Niš: Gradina.
- Павловић 1987б: Miodrag Pavlović, *Poetika žrtvenog obreda*. Београд: Nolit.
- Павловић 1989: Miodrag Pavlović, *Hram i preobraženje: jedna knjiga*. Београд: Sfairos.
- Павловић 1992: Миодраг Павловић, *Есеји о српским песницима*. Београд: СКЗ.
- Павловић 1993: Миодраг Павловић, *Огледи о народној и старој српској поезији*. Београд: СКЗ.
- Павловић 1998а: Миодраг Павловић, *Обреди поетичког живота*. Београд: Књижевна реч.
- Павловић 1998б: Миодраг Павловић, Судбина у кругу сопственог језика и културе, *Књижевна реч: Магазин за књижевност, уметност, културу и друштвена питања*, год. XXVII, бр. 501, 4–6, 8.
- Павловић 2002: Миодраг Павловић, Синоним модерног песничтва, у: Милан Живановић, *Кључеви духа: 50 разговора*. Нови Сад: ДОО Дневник, 200–207.
- Павловић 2009: Томислав Павловић, Одједи стваралаштва Томаса Стернза Елиота у поезији Миодрага Павловића, у: Д. Бошковић (ур.), *Српски језик, књижевност уметност: Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. ок-*

тобра и 1. новембра 2008. године, књига II, *Интеркултурни хоризонти: Лужнословенске/европске парадигме и српска књижевност*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, Скупштина града Крагујевца, 149–175.

Петров 2010: Александар Петров, Хронотопи у поезији Миодрага Павловића (1952–1962), у: Ј. Делић (ур.), *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, 61–110.

Поповић 1987: Бранко Поповић, *Самосвест критике: огледи о савременој књижевној критици*. Београд: „Вук Караџић”.

Поповић 2019: Радован Поповић, *Сведок васкрсења: Песничка биографија Миодрага Павловића*. Београд: Албатрос плус.

Радојчић 2017: Саша Радојчић, Два почетка, *Летопис Матице српске*, год. СХСIII, књ. CDXCIX, св. 1–2, 85–96.

Радоњић 2015: Маја Радоњић, Теоријске основе поезике Миодрага Павловића. Програмска збирка есеја *Рокови поезије*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, год. LXIII, св. 1, 169–187.

Хаџи Танчић 1987: Saša Hadži Tančić, *Pesma-esej Miodraga Pavlovića, Delo: mesečni časopis za teoriju, kritiku i poeziju*, год. XXXIII, br. 3, 55–71.

Шоп 1979: Љиљана Шоп, Песник и критичар Миодраг Павловић, *Летопис Матице српске*, год. CLV, књ. CDXXIV, св. 6, 2055–2075.

Milomir M. Gavrilović

“MYTH IS ILLUMINATION” – THE FOUNDATION OF MYTHOPOETICS IN THE ESSAYS OF MIODRAG PAVLOVIĆ

Summary

The paper presents Miodrag Pavlović’s reflections on myth expressed in many essays. Starting with Pavlović’s attitude towards tradition, and several of his determinations and even definitions of the myth itself, Pavlović’s views regarding the genetic links of myth and literature are analyzed in more detail, then, his perception of the relationship between myth and poetry, while, finally, his understanding is presented myths as spiritual cultural values. Through the analysis of a series of essayistic statements, as well as those belonging, conditionally speaking, to his literary and historical works. It points to the possibility of establishing mythopoetics, that is, an all-round poetic-essay, to some extent theoretical, and certainly systematic and persistently upgraded reflection on myth and the relations of myth with other cultural forms, especially with literature. Also, it is pointed out that Pavlović, obsessively thinking about myth throughout his literary career, recorded many

statements that appear to be autopoetic statements, and are confirmed as such through his poetry collections, from the beginning, written in the fifties of the last century, through poetry collections written in the mature period of his creativity, up to late poetry books.

Key words: Miodrag Pavlović, poetry, autopoetics, myth, mythopoetics, tradition.